

UNESCO
Felsefe ve İnsan
Hakları Kürsüsü

İNSAN HAKLARI ARAŞTIRMA ve UYGULAMA MERKEZİ ve UNESCO FELSEFE ve İNSAN HAKLARI KÜRSÜSÜ BÜLTENİ

Eylül 2022/ Sayı: 11

Okurlara

Bültenimizin kapağında, İoanna Kuçuradi, “Baktığını Görebilmek” başlıklı yazısında, bugün dünya düzeyinde yaşadığımız çoğu sorunun, kişilerin çoğunun baktığını görememesinden kaynaklandığına dikkat çekiyor.

Açlık ve savaşlar, bin yıllardan bu yana sonu gelmeyen en önemli sorunlardan biri olarak karşımızda durmaya devam ediyor. California Üniversitesi Hukuk Profesörü Hilal Elver, “Açlık ve Savaşlar: En Büyük İnsan Hakkı İhlallerine Nasıl Cevap Veriyoruz?” başlıklı yazısında, bu iki büyük insan hakkı ihlaline nasıl cevap verdiğimizizi sorguluyor ve barışın olmadığı yerde insana ilişkin sorunların çözülmediğinin altını çiziyor.

Princeton Üniversitesi Uluslararası Hukuk Emekli Profesörü Richard Falk, “İnsan Hakları ve Çin’le Jeopolitik Olarak Yüzleşmek” başlıklı yazısında, “Büyük Güçler’in insan hakları sorunlarını ele almalarının her zaman sorunlu olduğunu altını çizerek, okurları Çin’deki hak ihlalleriyle jeopolitik olarak yüzleşmeye davet ediyor.

Hacettepe Üniversitesi İnsan Hakları Anabilim Dalı Doktora öğrencisi Gökçe Çobansoy, “Yapay Zekâ, Kant’ın Aydınlanma Görüşü ve Antropolojik Özgürlük Fenomeni Üzerine” başlıklı yazısında, yapay zekâ algoritmalarına maruz kalan günümüz insanı için özgürlük ve aydınlanmanın ne ölçüde mümkün olduğunu sorguluyor.

Bu sayımızdaki söyleşiyi, 45 yıldır hakları ihlal edilenlerin haklarını savunmaya ve onların sesi olmaya devam eden Avukat Fikret İlkiz ile yaptık. İlkiz ile hukuk, adalet, Dezenformasyon Yasası ve basın özgürlüğü üzerine konuştuk.

İlgiyle okuyacağınızı umuyoruz.

***

BAKTIĞINI GÖREBİLMEK

İoanna Kuçuradi

Dünya düzeyinde bugün yaşadığımız birçok sorunun temelinde yatan, kişilerin çoğunun baktığını görememesidir. Çağımızın sürüklediği, “ne olsa olur/anything goes” motto’suyla postmodernizm denilen anlayış ile rekabete dayanan ve reklamları kullanarak kişileri, ihtiyaçları olmasa da, daha çok ve daha çok tüketime sürükleyen “tüketim toplumu” ve buna kendini uyarlayan “çağdaş” eğitim, bu durumun ortaya çıkmasında önemli bir rol oynamış bulunuyor.

Bilgilerden ziyade –yani baktıkları şeyi görme sonucu edindikleri bilgiden ziyade– enformasyon anlamında ikinci elden bilgiyle kişilere davranış kazandırmayı amaçlayan eğitim, bilgisayarların yardımıyla insanların mantıksal bağlantıları iyi-kötü kurmalarını sağlasa da, günlük yaşamda olan bitenler ve yapılanlar arasındaki varlıksal bağlantıları –olan bağlantıları– görmesini pek öğretmiyor. İnsan kafasının kuramayacağı karmaşıklıkta ve inanılmaz bir hızla bilgisayarla kurulan bağlantıların yalnızca bir tür bağlantılar olduğu; günlük yaşamda olan bitenler arasında ve yapılanlar arasındaki ilgilerin/bağlantıların mantıksal bağlantılar olmadığı, varlıksal bağlantılar olduğu –yani kurulacak bağlantılar değil, mevcut olan ve görülecek bağlantılar olduğu– gözden kaçırılıyor.

Böylece “tüketim toplumu”nda “modüler eğitim” yapılıyor: bilgiler, hakkında oldukları şeyler arasında mevcut ilgilere göre değil, bir odadaki eşya modülleri gibi istenildiği zaman yeri değiştirilebilecek modüller sayılıyor. Bu şekilde yapılan eğitim, insanların çoğunun varlıksal bağlantıları görmemesine yol açıyor. Bu da “ne olsa olur” anlayışıyla birleşince, yaşamla ilgili konularda doğru ile yanlış, değerli ve değersiz arasındaki fark ortadan kalmış oluyor.

Bu, aynı zamanda yalnızca tek tek varolanlar arasındaki bağlantıları görmemeye değil, olan bitenlerin ve yapılanların temelindeki bilgisel problemleri, yani onlara yol açan nedenleri de görmemeye neden oluyor. Dikkat ederseniz, bu durum dile bile yansıyor.

Bu dediklerimi, isterseniz, örnekleyeyim: Bugün insanların çoğunun farkında olmadığı bir fark, şu anda olamayan/yapılamayan ama olması/gerçekleştirilmesi mümkün/olanaklı olan ile imkânsız/olanaksız olan arasındaki farktır. Örneğin, doğa yasaları denen yasalara aykırı bir şeyin gerçekleştirilmesi: birisi cinnet geçirip kendini pencereden dışarı atarsa, düşmemesi gibi. Ama başka bir gezegende günün birinde yaşamak mümkün olabilir belki. Ancak çok önemli bir hususu gözardı etmemek gerekiyor. Özellikle Bioetiğin dikkat çektiği bu husus, her yapılabilir olanı yapmamak gerektiği, her gerçekleştirilebilir olanın, etik değeri bakımından değerlendirmeden yapılmaması gerektiğidir.

Olan bağlantıları görme-görmeme konusuyla ilgili bir örnek, son yıllarda Asya ülkelerinden Batıya göç edenlerle ilgili tartışmalar olabilir. Bu tartışmalar, göç eden insanların Avrupa ülkelerine girmemelerinin nasıl sağlanacağı etrafında oluyor, ama bu göçlerin nedenleri ve bu nedenlerin nasıl ortadan kaldırılacağı üzerinde durulmuyor.

Bir örnek de, “ne olsa olur”un dile yansımalarından vereyim. Şöyle diyor bir televizyon kanalının muhabiri: “sizlere şimdi iyi bir gelişmeden söz edeyim: kazada ölen olmamıştır.”!

Bunlar ve bütün olan biten bu gibi olaylar –örneğin bugün yaygınlık kazanan çocuklar için “boğulma oyunu”, büyükler için de “kışkırtma oyunu” gibi sözüm ona “oyunlar”– bize felsefi değer bilgisiyyle yapılan etik eğitiminin gerekliliğini bir daha hatırlatma ihtiyacını duyuruyor.

Av. Fikret İlkiz

“İNSAN HAKLARI, HUKUK VE ADALETİN TEK ADRESİDİR”

Avukat Fikret İlkiz, 45 yıldır hakları ihlal edilenlerin haklarını savunmaya, onların sesi olmaya devam ediyor. 1977’den beri hak, hukuk ve adalet mücadelesini aralıksız sürdüren İlkiz, dünyanın neresinde olursa olsun, hukuk ve adaletin tek adresinin insan hakları olduğuna vurgu yapıyor. “Hukuk ve adaleti insan hakları üretmelidir. 45 yılın bana öğrettiği budur ve hâlâ öğrenciyim” diyen İlkiz ile adil bir devletin nasıl mümkün kılınabileceği üzerine konuştuk, Türkiye’de hukuku yeniden düşündük, genç hukukçuların yaşamada etkili olabilmemesinin yolları üzerine kafa yorduk, Dezenformasyon Yasasını ve basın özgürlüğünü sorguladık.

SÖYLEŞİ: Elif N. Hamidi

1977’den beri hak, hukuk ve adalet mücadeledenizi sürdürüyorsunuz. Hakları ihlal edilenlerin haklarını savunmaya çalıştığınız avukatlık mesleğinde 45 yılı doldurdunuz. Yaklaşık yarım yüzyıllık bu zaman dilimini hukuk ve adalet bağlamında değerlendirir misiniz?

Avukatlık mesleğinde 45 yılı doldurmuş olmak, bir başkası size söylediğinde farkına vardığım bir olgu benim için. Yaşadıklarınızı değerlendirmek çok zor. Yaşadığınız anlar geçmiş zamana dönüşmeden, olanları ve yaşadıklarınızı değerlendirmek için fırsatınız olmayan bir ülkede hızlıca yaşıyorsunuz. Çok şey görüyor ve birçok şeye tanık oluyorsunuz. Ama Türkiye kadar hızlı yaşanan ve olayların hızla üzerinize geldiği bir ülke yoktur herhalde. Örneğin sıkıyönetimi yaşıyorsunuz, “sıkıyönetim zamanı davalardaki hukukun zorlukları bitti” dedğiniz anda ve kendinizi sıkıyönetim ortamından çıkmış gibi hissettiğinizde, Devlet Güvenlik Mahkemelerinin bulunduğu bir hukuk ortamına sürükleniyorsunuz. Sonra olağanüstü hal dönemi... Adalet arıyorsunuz! Her rejimde olağanüstü hallerin zorluklarını yaşarken çekilen sıkıntıları ve acıları hukuk mücadelesi içinde hissetmiyorsunuz veya az hissediyorsunuz. Ama sonuçları ve yaşadıklarınızı, geriye kalan acılar, kayıplar, sıkıntılar iz bırakıyor. İşte o zaman kendi kendinize bütün bunlara nasıl katlandığınızı soruyorsunuz ve yüzünüzdeki acı gülümseme, yüreğinizde sızılar yaratıyor. Belki şöyle özetleyebilirim: sevinçleri az, ama çok değerli olan, sıkıntıları çok, ama elimizden geldiğince hukuk ve adalet arayışından vazgeçmediğimiz bir mücadelenin içinde hissetmediklerinizi tekrar tekrar yaşamak yorucu. Şikâyetçi olmak bir yana, avukatların görevi olduğuna inandığımız bu süreçler bizim seçimimizdi. İnsan haklarının, dünyanın neresinde olursa olsun hukuk ve adaletin tek adresi olduğunu öğrendik. Hukuk ve adaleti insan hakları üretmelidir. “45 yılın bana öğrettiği budur” diyebilirim ve hâlâ öğrenciyim.

Siyasetin yargıyı yönlendirdiği toplumlarda hukuk ve adalete olan güven de sarsılıyor kaçınılmaz olarak. Adil bir devlet/toplum adeta bir hayal, bir ütopya imiş gibi düşünülüyor. Adil bir devlet/toplum nasıl mümkün kılır?

Söylediğim gibi hukuk tek başına hiçbir işe yaramaz. Adalet kimin için vardır? Başka türlü sorulmuş: hukuk ne işe yarar? Adaleti ve hukuku ütopya olarak görebilirsiniz. Ama imkânsız görerseniz bile imkânsız istemekten vazgeçmemek gerekir. Sorun adil bir devlet yaratmak sorunu değildir bence. Asıl sorun devletin hukuka bağlılığı değil, devletin elinde bulunan siyasal iktidar gücünü sınırlandıran bir hukuk sistemi yaratmak ve korumaktır. Devlet, demokratik hukuk devleti olarak hesap verebilir olmalıdır ve şeffaf olmalıdır. Bu kendi kendine olmaz. Gün ışığında yönetim, devletlerin katlanmak zorunda oldukları bir yönetim biçimi değil, hukukun emridir, uymak zorunda olan devlettir. Aksi olursa, hesap soracak olan toplumdur. Demokratik hukuk devletini yaratmak hayal değildir. Üç erk, yani yasama, yürütme ve bağımsız yargı bu nedenle çok önemlidir ve bunların içinde en önde gelen, yargının bağımsızlığına ve tarafsızlığına inanmak ve güvenmekten geçer. Çünkü siyasal iktidarı, anayasa ve kanunlarla sınırlandırabilen yargıdır.

Haluk İnanıcı tarafından derlenen ve 2015 yılında yayınlanan “Türkiye’de Hukuku Yeniden Düşünmek” başlıklı kitapta sizin de bir yazınız yer alıyor. Bu kitabın adından yola çıkarak soracak olursam, Türkiye’de hukuku yeniden düşündüğünüzde nereye varıyorsunuz ya da yoldaki manzara nasıl?

İsterseniz, sorunuzla bağlantılı olduğuna inandığım için, kaldığım yerden devam edeyim. Nereden başladık ve nereye geldik? Kuvvetler ayrılığı neden önemlidir? Yasama, yürütme, yargı arasındaki kuvvetler ayrılığı fikri ve uygulaması kuvvetler arasında olması gereken *denetim midir, denge midir?* Hangi kuvvet hangisinden üstündür? Birinin diğeri üzerinde üstünlüğü olmalı mıdır? Yargının güçler arasındaki yerini yasama ve yürütme gücüyle birlikte değerlendirmeliyiz. Anayasada “kuvvetler ayrılığı”, devlet organları arasında üstünlük sıralaması anlamına gelmez; devlet yetki ve görevlerinin kullanılmasından ibarettir. Üstünlük Anayasa ve kanunlardadır. Yüzyılların öğrettiğine göre daha doğrusu, insan haklarıdır. İnsan haklarına dayanan hukuktur, adalettir. Yargının en hayati rolü, iktidarların gücünü ister yürütme ister yasama organı olsun Anayasa, kanunlar ve hukukla ve temel insan haklarıyla sınırlandırabilmesi, yargısal denetim gücünü kullanabilmesidir. Yargının, devletin diğer organlarından üstün olduğunu kabul edebilmek gerekir. Bunun için Prof. Dr. İl Han Özyay Hoca’nın dediği gibi

yargının eşitler arasında önde gelen/primus inter pares olduğunu kabul etmelidir. Dahası, önde gelmesinin nedeni gerçek bir üstünlük olması şarttır. İşte sizin “siyasetin yargıya etkisi” dediğiniz değerlendirmenize neden olan sıkıntıların asıl kaynağı budur. 2017 Anayasa değişiklikleriyle asıl yapılan, yargı organının diğer devlet organları karşısında eşitler arasında önde gelme özelliğinin ve diğer organlar karşısında gerçek bir üstünlüğe sahip olmasının reddidir. Yargının yasama ve yürütme karşısındaki rolünün yaşama geçirilmesi için bağımsızlığının ve tarafsızlığının sağlanması artık eskisinden çok daha önemlidir. Yargının bizatihi kendisi, eşitler arasında önde gelen gücünü ve gerçek üstünlüğü istemelidir. Aksi takdirde yargının bağımsızlığı yanında tarafsızlığını da vurgulamak için yapılan Anayasa değişikliğinin hiçbir yararı ve kıymeti yoktur. 2019 yılında açıklanan Yargı Stratejisi Reformundaki ifadeyle Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi getirilmiş olmakla kuvvetler ayrılığı ilkesiyle yargının rolü kuvvetlenmiş olmuyor. Aksine güçsüz ve eşitler arasında bile en sonda geliyor, tıpkı yasama organı gibi.

Uluslararası belgeler ve AIHM gibi mekanizmaların iç hukuktaki etkisine ilişkin eğilimle ilgili ne düşünüyorsunuz?

Çok endişeliyim ve olacıklardan çok kaygılıyım. Herhalde hiç ortaya çıkmaması gereken bir durumu soruyorsunuz diye düşünüyorum. Anayasa Mahkemesi kararları dahil AIHS'nin tarafı olan bir devlet olarak Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararlarının uygulanmaması ve/veya tanınmaması hakkında düşüncemi soruyorsunuz. Bazı tarihler insanlık tarihine kazanmıştır. 4 Kasım 1950 tarihi yaşanmış, unutulmaz ve affedilmez acıları, kurumuş gözyaşları ve gerçek olayları hatırlatır. Avrupa Konseyi, İkinci Dünya Savaşı'ndan hemen sonra kuruldu. 5 Mayıs 1949 tarihinde imzaya açılan Avrupa Konseyi Statüsü, yedi devletin onaylamasıyla 3 Ağustos 1949'da yürürlüğe girdi. Statünün amacı, Başlangıç bölümünün üçüncü paragrafında “Halkların ortak mirası olan ve her gerçek demokrasinin dayandığı insan özgürlüğünün, siyasal özgürlük ve hukukun üstünlüğü ilkelerinin kaynağı olan düşünsel ve moral değerlere sarsılmaz biçimde bağlılık” olarak vurgulanmıştır. Ülkemizde, 12.12.1949 kabul tarihli 5456 sayılı “Avrupa Konseyi'nin Kurulması Hakkında İmzalanmış Olan Statünün Onanmasına Dair Kanun” kabul edildi (R.G. 17.12.1949-7382). 8 Ağustos 1949'da Avrupa Konseyi'ne katılma kararını bildiren Türkiye, onay belgesini 13 Nisan 1950'de AK Genel Sekreterliğine iletmış olmakla bu tarihte Avrupa Konseyi Statüsüne katıldı. Avrupa Konseyi'ne üye devletlerin dışişleri bakanlarının 4 Kasım 1950'de imzaladıkları İnsan Haklarının ve Temel Özgürlüklerinin Korunması Avrupa Sözleşmesi, 3 Eylül 1953 tarihinde yürürlüğe girdi. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, insan haklarının ihlalinin doğan zararları gidermek üzere AIHS'ne göre kurulan ulusalüstü mahkemedir. Türkiye, 4 Kasım 1950 tarihli Avrupa İnsan Hakları

Sözleşmesini imzaladı. Sözleşmenin (AIHS) imzalanmasının üzerinden 72 yıl geçti. 10 Mart 1954 kabul tarihli 6366 sayılı “İnsan Haklarını ve Ana Hürriyetleri Koruma Sözleşmesi ve Buna Ek Protokolün Tasdiki Hakkında Kanun” kabul edildi (R.G. 19.03.1954) ve onay belgesi AK Genel Sekreterliği'ne 18 Mayıs 1954 tarihinde depo edilmiş olmakla, AIHS bu tarihten itibaren Türkiye'de yürürlüğe girdi. Sözleşmeye göre öncelikle Avrupa İnsan Hakları Komisyonu'na başvuru yapmak gerekiyordu, Komisyonun “kabul edilebilirlik” kararı vermesi halinde bireysel başvuru Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne gidebiliyordu. Sözleşme sistemine göre yapılan o yıllarda ilk bireysel başvuru, (X/Almanya) başvurusuydu. 23 Eylül 1955'te Avrupa İnsan Hakları Komisyonu tarafından ilk karar 65 yıl önce verilmiş oldu. Daha sonra Komisyon kaldırıldı. Türkiye, 4 Kasım 1950'de imzaladığı ve ülkemizde 1954'te yürürlüğe giren ulusalüstü mahkemeye bireysel başvuru hakkını, 28 Ocak 1987'de tanıdı. Türkiye 1989 yılında, AIHM'nin zorunlu yargı yetkisini tanıdı. AIHS 68 yıldır Türkiye'nin iç hukukunda kanundur. Temel hak ve hürriyetler bakımından bir çatışma yaşanır ve önce hangi kanunun uygulanacağı sorusuyla karşılaşırsa, Anayasaya göre öncelikle AIHS uygulanacaktır. AIHM ikincil yargılama yapar, “hak ihlallerini karara bağlayan” ulusalüstü bir mahkemedir. Tarihleriyle birlikte geçirilen evreleri ve Türkiye'nin Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi olarak bilinen 4 Kasım 1950 tarihinde imzaladığı Sözleşmenin uygulanması ve özellikle 1987 yılından itibaren AIHM kararlarının iç hukukumuzda yarattığı değişiklikler, insan haklarının korunması açısından bir kazanımdır. Ancak günümüzde geline nokta bakımından AIHM tarafından verilen 11 Temmuz 2022 tarihindeki kararıyla Türkiye'nin Sözleşmenin 46'ncı maddesine göre Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararlarını uygulamayan bir ülke olduğuna karar verilmiştir. Üzücü ve endişe verici bir durumdur. Çünkü Sözleşmenin 46'ncı maddesine göre yüksek sözleşmeciler taraflar tarafından davalarda Mahkemenin verdiği kesinleşmiş kararlara uymayı taahhüt etmişlerdir. Ama Türkiye bu taahhüdünü bir davada yerine getirmemiştir. Bu yüzden AIHM kararlarının bağlayıcılığına uyması gerekirken uymadığı için, hakkında verilen karar Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi tarafından Konseyden ihracına kadar gidecek bir sürecin başlamasına neden olunmuştur. Bu durum çok endişe vericidir.

Özellikle torba yasalarla, insan haklarının korunmasını engelleyebilecek düzenlemeler kolayca getirilebiliyor. En son tartışılan Dezenformasyon Yasası da bunlardan biri. Bunlar hakkında ne düşünüyorsunuz ve genç hukukçuların yasamada etkili olabilmesinin yolları nelerdir?

Genç hukukçuların yasamada etkili olabilmesinin yolları vardır kuşkusuz. İlki “neden?” sorusunu sormaktır. Örneğin “ne suçtur?”, “neden suçtur?” soruları veya “kanun yapmak nasıl bir şeydir?”

Önce ceza hukuku alanından örnek verelim. Bir ülkenin kanun yaparken amacı, suç ve ceza siyaseti ve felsefesi olmalıdır. Neyin suç sayılacağı kanunla düzenlenir. Hangi eylemin “suç” olduğu kanunda gösterileceğine göre, hukuka aykırı eylemlerin suç olarak tanımlanması siyasal iktidarın “siyasal tercihidir”. Çünkü “suç” sayılan hukuka aykırı eylemi saptayarak “tanımlayan” ve “yaptırımı” belirleyerek ceza normunu koyan bu siyasal güçtür. Önceki sorularınızda yer alan adil devlet kavramıyla bağlantılı olan bir durumu saptamakta yarar var.

Siyasal güç, temel insan hakları ve özgürlükleri başta olmak üzere Anayasa ve ulusal üstü sözleşmelerdeki kurullarla sınırlıdır. Ceza normunun “suç” olarak tanımladığı “yasak kuralı” ile koruduğu hukuksal yarara ve verilen cezaya göre ülkenin ceza kanunlarına bakılarak o ülkenin “demokratik” olup olmadığı belirlenir. Anayasa Mahkemesinin birçok kararı yasa koyucunun kanun yapma iradesi hakkındadır ve devletin dilediği eylemi suç sayarak ceza tayin eden mantığının demokrasiye aykırı olduğunu söyler.

Yasa koyucunun kanun yaparken kişinin temel hak ve özgürlüklerini aklına estdiği gibi sınırlandıramayacağını ve istediği gibi “ceza” koyamayacağını AYM şöyle ifade ediyordu: “...yasa koyucu kamu yararı düşüncesiyle eylemlere dilediği miktarda ceza saptayamayacağı gibi, kişinin temel hak ve özgürlüklerini demokratik toplum düzeninin gereklerine aykırı olarak sınırlayamaz. Yasa koyucunun ceza saptamadaki yetkisinin sınırını hukuk devleti ilkesi oluşturur. Cezaların, suçların ağırlık derecesine göre önleme ve iyileştirme amaçları da göz önünde tutularak adaletli bir ölçü içinde konulması ceza hukukunun temel ilkelerindedir” (AYM. E. 1991/35, K. 1991/13, K ve 06.06.1991 tarihli kararı).

Şimdi gelelim şuna: Acaba neden torba kanun yapmak tercih ediliyor? Bağlantılı olarak eski ama tarihsel bir soru soralım: Kanun, siyasî rüşvet olabilir mi? Roma Hukukunda “torba kanun” öyleymiş, bu nedenle yasaklanmış. Kanun tasarınız, seçtiğiniz konulara bağlı olarak “muvazaalı kanun” kabul edilebilir ve bu nedenle yasaklanabilirmiş. Örneğin M.Ö. 91’de Livius Drusus, kanun teklifi yarılamaya ve senatonun yeniden yapılandırılmasına ait olduğu halde, aynı kanun teklifinin içine bütün İtalya halkına Roma vatandaşlığı tanınmasını, toprak dağıtılmasını ve buğday verilmesini sağlayan maddeler de eklemiştir. Bu yüzden Senato, bu kanun teklifinin “lex Caecilia et Didia” ilkesine aykırı olduğunu kabul ederek halk meclisinde oylanmasına onay vermemiş.

“Roma Hukuku’nda Torba Yasa Yasağı”/“Leges Saturae [v]e lex Caecilia et Didia” başlıklı yazısında Prof. Dr. Pervin Somer “torba kanun” yapmanın neden yasak olduğunu yazmıştı.

Kanun koymaktaki en önemli husus “tek konu gerekliliği kuralı”. Yani temel ilke “tek konu”, “tek

kanun”. Antik toplumlarda bile kural böyle. Örneğin Hammurabi Kanunları ve On Emir bu yüzden herkes için basit ve anlaşılır kurallardır. Tarafların üzerinde anlaştıkları ve aralarında geçerli olacağına dair mutabakata vardıkları kurullar bütününe eskiden Roma’da “Lex” deniyordu, bugün biz “kanun” diyoruz. Roma’da halk meclisinde kanun koyma faaliyetinin başlaması için *magistra*’nın bir kanun teklifi hazırlaması gerekiyordu. Kanun teklifleri Senatoda görüşüldükten sonra halka ilân edilir ve *magistra* oylama gününü belirten bir davetle halk meclisini toplandıya çağırırdı. Toplantıda kanun teklifinin gerekçesini açıklayan *magistra* tasarımı bir kez daha okurdu. Oy verme hakkı olan vatandaşlar bu kanun teklifine uyup uymadıkları hususundaki *magistranın* sorusuna yanıt verirler ve oylama sonucu açıklanır, bazen kabul edilen kanunlar toplumun öğrenmesi için ilân edilirdi.

Roma’da aynı kanun içinde değişik ve ilgisiz maddelerin düzenlenmesi, yani torba kanun yapmak yasaklanmıştı. Çünkü böylece halkın istemediği bazı konuların, kanunlaşması istenilen teklifler arasına karıştırılarak kanunlaşması ve halkın oylama sırasında yanıtılması önlenmek istenmişti. “Zira tek başına oylandığında meclisten geçmeyecek olan kanun maddelerinin, bu yolla kabul edilmesi mümkün diğer maddelerle birlikte ve tek seferde oylanmasının bir nevi (siyasi) rüşvet/muvazaa olduğu kabul edilmiştir” (Somer, a.g.e). Sayın Somer anılan yazısında, halkın istemediği birtakım konuların çok istenilen konular arasında yerleştirilmek suretiyle kanunlaşmasının önüne geçmek istenildiğini, bu tür kanunlaştırmanın siyasî rüşvet (muvazaa) olarak anlaşıldığını, siyaseten ve hukuken ve etik olarak da uygun görülmediğinden torba kanun yapmanın yasaklandığını ifade ediyor.

Roma’da, M.Ö. 98’de torba kanun yapmak yasaklanmış. Amerika’da 43 eyalette torba kanun “konunun teklifi ilkesi” gereğince yasaklanarak anayasal bir ilke olarak kabul edilmiş. Dayanağı ise Roma Hukukunda kabul edilen “lex Caecilia et Didia” ilkesi; tek konu ya da “sıkı bağlantı içinde” olan konuların, aynı kanunda yer alması zorunluluğudur. Yani torba kanunlar, “lex Caecilia et Didia” ilkesine aykırıdır. Milattan önce böyledir.

Roma Hukuku derslerini bir ara müfredattan kaldırmak istemişlerdi. Neden kaldırmak istediklerini çok daha iyi anlıyorum. Roma Hukukunun kıymetini bilmek başka bir şey...

45 yıllık meslek hayatınızın 23 yılını da Cumhuriyet Gazetesi’nde geçirdiniz ve Fikret İlkiz deyince, akla ilk gelen basın davaları oluyor. Türkiye Gazeteciler Sendikası (TGS), 2021-2022 Basın Özgürlüğü Raporu’na göre bir yılda 128 davada 273 gazeteci yargılandı, 57 gazeteci fiziksel saldırıya uğradı, 32 gazeteci sözlü olarak tehdit edildi. Basın davalarında neler yaşanıyor, sonuç alınabiliyor mu? Bugün gazeteciler kendi hakları için neler yapabilirler?

Bir de basın özgürlüğü ve ifade özgürlüğünden bugün ne anlaşılıyor ve aslında ne anlaşılmalı?

Bence Türkiye’de ifade özgürlüğü hakkı yoktur, basın özgürlüğü hakkı yoktur. Oysa temel insan hak ve özgürlükleri kullanılmak için vardır. Ulusalüstü sözleşmeler uygulanmak için kabul edilmiştir. Özgürlükler ve haklar mücadelelerle kazanılmıştır. Düşünceyi açıklama ve yayma özgürlüğü ile basın özgürlüğüne ve ifade özgürlüğüne yönelik sınırlandırmaların, sınırı olması gerekir ve vardır. İfade özgürlüğüne yapılan müdahalelerin, yasalarla belirlenmiş kabul edilebilir meşru bir haklı nedene dayanıp dayanmadığı, müdahalenin demokratik toplum düzeni gereklerine uygun olup olmadığı ve ölçülülük ilkesine uygunluğu hakkındaki sınırlandırmalar dar yorumlanmalıdır. Esas olan ifade özgürlüğüdür, sınırlandırmalar istisnadır. Günümüzde ise sınırlandırmalar esas, ifade özgürlüğü hakkı istisna haline getirilmek istenmektedir. Yaşadığımız yüzyılda iletişim özgürlüğü basın özgürlüğünün yerini alırken, aynı zamanda halkın gerçekleri öğrenme bilgilenme hakkı ortaya çıkmıştır. Bu nedenle iletişim özgürlüğü ve demokrasinin olmazsa olmaz koşulu olan ifade özgürlüğünün varlığı ve korunması, özgür, doğru, yaygın bilgi ve haber dolaşımı, düşünce ve kanaatlerin özgürce açıklanması ve yayılması hakkını kabul eden ve bu hakkı koruyan siyasal yapının gerçekleşmesine bağlıdır. Bilgi edinmek, gerçekleri öğrenmek, düşünce ve kanaatlerini açıklayabilmek ve yayabilmek hak olduğuna göre, “doğru ve yaygın haber ve fikirlerin dolaşımını ve yayılmasını” sağlamak devletlerin demokrasi görevidir. Devlet bu hak ve özgürlüğü engellememeli, kullanılmasına müdahale etmemeli veya kısıtlama ve sınırlandırma getirmemelidir. Özgür haber, bilgi ve fikirlerin dolaşımını engelleyen ve sınırlandıran yasal düzenlemeler yapılmamalıdır. Herkesin görüş edinme hakkı vardır. Toplumsal ve siyasal ortama veya sosyoekonomik dengesizliklere, etnik sorunlara, ülke nüfusundaki farklılıklara, daha fazla özgürlük talebine veya ülkenin yönetim biçiminin eleştirisine yönelik olarak ya da devlet yetkilileri veya toplumun bir bölümü için rahatsız edici olsa bile bu yöndeki görüşlerin açıklanması, yayılması, aktif, sistemli ve inandırıcı şekilde başkalarına telkin ve tavsiye edilmesi ifade özgürlüğünün koruması altındadır. Açılan her ceza davasında ifade özgürlüğünün ve adil yargılanma hakkının ne olduğunu ve demokratik hukuk devletinin tartışılmasından vazgeçilmelidir. İnsanların görüş ve düşüncelerinden dolayı yargılandıkları veya aynı görüşü paylaşan insanların yargılandığı ceza davalarında yaratılan suçlamalarla düşman ceza hukukuna kapı aralayanların ceza kanunlarını araç olarak kullanmaları önlenmelidir. Ceza kanunları siyasî iktidarların cezalandırma aracı değildir, olmamalıdır. Güvenlik adına hak ve özgürlüklerin terkedildiği bir düzen demokratik değildir. Koru-

nacak özgürlük kalmayacağından sadece güvenlik adına hukuktan vazgeçmenin mazereti olamaz. Kanunlar ve ceza hukuku araç değildir, hukukun amacı insandır. Sonuç olarak düşman ceza hukuku sistemleşmekte ve sinsice ceza hukuku içine yerleşmektedir. Böylece yurttaş olmaktan çıkarılarak “tehlikeli” ve “düşman” ilân edilenlerin yaratacağı “tehlikenin” önlenmesi adına herkesin kafasının içindeki düşüncenin dahi cezalandırılabilmesi “düşünce ceza hukukuna” dönüşmekte olan ceza hukuku anlayışı kabul edilemez.

İfade özgürlüğü sürekli tehdit altında tutulmaktan kurtarılmalıdır. İfade özgürlüğü temel hakların omurgasıdır. Ceza hukuku son çaredir. İnsan amaçlıdır. Ceza davaları ve ceza hukuku ifade özgürlüğünün ihlal edilmesinin aracı değildir, olmamalıdır.

İnsan Hakları Kurumu Vakfı kurucu üyesisiniz. 2002-2005 yılları arasında Türkiye Barolar Birliği İnsan Hakları Araştırma Uygulama Merkezi Yürütme Kurulu Üyesi idiniz; şimdi de Yürütme Kurulu Üyeliğine devam ediyorsunuz. İnsan haklarıyla ilgili daha pek çok kurum var Türkiye’de. Ancak bir o kadar da önüne geçilemeyen hak ihlali söz konusu. Hukukçular ve gazeteciler de tıpkı hekimler, öğretmenler gibi hak ihlallerine ve şiddete maruz kalan meslek grupları arasında yer alıyor. İnsan hakları bilgisiyle bakınca insan haklarıyla ilgili kurumların işlevi ve hak ihlallerinin engellenemeyişinin nedenleri hakkında neler söylersiniz?

Öncelikle insan hakları alanında çalışıyorsanız, çalışmak istiyorsanız, hukuku insan hakları temelli düşünmek ve uygulamak istiyorsanız tek çaresi vardır; insan hakları nedir ve ne değildir öğrenmek gerekir. Başka türlü mümkün değil...

Gerek hukuk fakültelerinde gerekse iletişim fakültelerinde/gazetecilik bölümlerinde verilen etik dersleri ve meslek etikleri, hukukçuların ve gazetecilerin insan hakları sorunlarını görmesini sağlayabiliyor mu? Hukukçunun da gazetecinin de aslı işinin insan haklarının korunmasına katkıda bulunmak olduğunu gözönüne alırsak, üniversitelerde medya ve hukuk dersleri de vermiş bir hoca olarak, nasıl bir eğitime ihtiyaç var sizce?

Felsefi-etik temelli insan hakları bilgisine dayanan hukuk eğitimi çok işe yarar. Üniversitelerdeki etik derslerinin içeriği ve yapılan eğitim hakkında söz söylemeye kendimi yetkin görmüyorum. Ama “neden?” ve “niçin?” sorularının sorulmadığı medya derslerinin nafi bir öğretim ve eğitim olduğunu söyleyebilirim.

Son olarak, hukuk, adalet ve insan hakları alanındaki çabalar bakımından ülkemizin ve dünyanın bugünkü durumunu ve geleceğini nasıl görüyorsunuz?

Tek kelimeyle endişe verici...

İNSAN HAKLARI ve FELSEFE ile İLGİLİ YAYINLAR

- **Onur Dokunulmazdır**
Ferdinand von Schirach, çeviren: Firuzan Gürbüz Gerhold, İstanbul: Alfa Yayıncılık, 2022, 136 sayfa.
- **Varoluşun Halleri/ Heidegger, Kant ve Kadim Meseleler**
Kaan H. Ökten, İstanbul: Alfa Yayıncılık, 2022, 340 sayfa.
- **Müphemlik Ahlakı Üzerine/Pirus ve Sineas**
Simone de Beauvoir, çeviren: Gülçin Kararocheman, İstanbul: Everest Yayınları, 2022, 240 sayfa.
- **Göçmen Figürü**
Thomas Nail, çeviren: Dılşa Ritsa Eşli, İstanbul: İletişim Yayınları, 2022, 332 sayfa.
- **Kavramlar Tarihi/Özgürlük**
Editörler: Armağan Öztürk, C. Cengiz Çevik, İstanbul: Doğu-Batı Yayınları, 2022, 684 sayfa.
- **Bilgi ve Değer**
Hilmi Ziya Ülken, İstanbul: Doğu-Batı Yayınları, 2022, 430 sayfa.
- **Eğitim Felsefesi**
Hilmi Ziya Ülken, İstanbul: Doğu-Batı Yayınları, 2022, 392 sayfa.
- **Derrida'nın Nietzsche'si/ Bir Ortak İmza Geliştirmek**
Ali Utku, Mukadder Erkan, İstanbul: Doğu-Batı Yayınları, 2022, 213 sayfa.
- **Bakunin'den Adorno'ya Hegel'in Gölgesi**
Yener Orkunoglu, İstanbul: NotaBene Yayınları, 2022, 488 sayfa.
- **Bitmeyen Kâbus: Neoliberalizm Demokrasiyi Nasıl Ortadan Kaldırıyor**
Pierre Dardot, Christian Laval, çeviren: Ferda Keskin, İstanbul: Sel Yayıncılık, 2022, 200 sayfa.
- **Dillerin Kökeni Üzerine Deneme/ Melodi ve Müziksel Taklitle İlişki İçinde**

- Jean Jacques Rousseau, çeviren: İnci Malak Uysal, İstanbul: Can Yayınları, 2022, 80 sayfa.
- **Avrupa'da Sürgün, Mülteci, Göçmen Halleri/Kendi Kendinin Göçmeni Olmak**
Erdal Boyoğlu, İstanbul: NotaBene Yayınları, 2022, 368 sayfa.
  - **Siyasi Ekoloji**
Derleyen: Hakan Yurdanur, Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, 2022, 287 sayfa.
  - **Suç Yargılama Süreci Hukuku/ Dogmatığı ve/ya Grameri**
Prof. Dr. Sami Selçuk, Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, 2022, 847 sayfa.
  - **Kötülük Problemi ve Tanrı: Felsefi Bir İnceleme**
Hasan G. Bahçekapılı, Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2022, 232 sayfa.
  - **Eğitimin Felsefesi, Felsefenin Eğitimi**
Mustafa Günay, Bursa: Sentez Yayıncılık, 2021, 212 sayfa.
  - **Hegel'den Nietzsche'ye/ 19. Yüzyıl Düşüncesinde Devrimsel Kopuş**
Karl Löwith, çeviren: Reyhan Ay, İstanbul: Otonom Yayıncılık, 2021, 504 sayfa.
  - **"Bayağı Kalabalığımız"/Üniversiteli İşsizliği**
Esra Kaya Erdoğan, İstanbul: İletişim Yayınları, 2021, 263 sayfa.
  - **Çoğu Zarar Azı Karar/ Dünyayı Küçülme Kurtaracak**
Jason Hickel, çeviri: Deniz Keskin, İstanbul: Metis Yayınları, 2021, 304 sayfa.
  - **Günebakan Düşlerimiz/Kamusallık, Gündelik Hayat ve Tecrübe Üzerine Yazılar-Meral Özbek'e Armağan II**
Derleyenler: Tülin Ural, Bahadır Vural, İstanbul: İletişim Yayınları, 2021, 312 sayfa.
  - **Agroekoloji/Başka Bir Tarım Mümkün**
Yayına hazırlayanlar: Tayfun Özkaya, Mesut Yüce Yıldız, Fatih Özden, Umut Kocagöz, İstanbul: Metis Yayınları, 2021, 216 sayfa.

T.C. MALTEPE ÜNİVERSİTESİ
İNSAN HAKLARI ARAŞTIRMA ve UYGULAMA MERKEZİ
ve
UNESCO FELSEFE ve İNSAN HAKLARI KÜRSÜSÜ BÜLTENİ

Sahibi: T.C. Maltepe Üniversitesi adına Edibe Sözen
Yayın Yönetmeni: İoanna Kuçuradi
Yayın Yönetmeni Yardımcısı: Elif N. Hamidi
Yayın Kurulu: Bergen Coşkun Özüaydın, Betül Çotuksöken, Sevgi İyi,
Neşe Şahin Taşğın, Hülya Şimğa, Gülriz Uygur
Yazışma Adresi: Marmara Eğitim Köyü, 34857 Maltepe/İSTANBUL
Tel: 0216 626 11 34 **Faks:** 0216 626 11 25

Baskı: Ege Basım
Esatpaşa Mah., Ziyapaşa Sok., No: 4, 34704 Ataşehir/İSTANBUL
Tel: 0216 470 44 70
Sertifika No: 45604

ISSN: 2587 - 148X
Yayın hakkı saklıdır